

Mircea Lăzărescu

PSIHOPATOLOGIE,
PERSOANĂ ȘI CULTURĂ

Eseuri

POLIROM
2023

Cuprins

<i>Argument</i>	7
1. În loc de introducere: provocarea psihopatologiei	9
2. Monștri ai literaturii și tulburările de personalitate	17
3. Anxietatea socială și fenomenologia rușinii	27
4. Vlad Țepeș și mitul Dracula. Istorie, stigmatizare și psihopatologie	51
5. Ritualul obsesional și fenomenologia trăirilor magice	61
6. Persoana anancastă, ordinea eficientă și îndoiala	75
7. Starea maniacală, sărbătoarea și nebunul regelui	99
8. Scurt eseu despre nostalgie	117
9. Semnificația adaptativă a depresiei în perspectiva unei psihopatologii evoluționist-culturale	123
10. Delir I. Delirul și condiția identitar-narativă de personaj a subiectului	139
11. Delir II. Paranoia, supravegherea și delirurile cu tematică religioasă	163
12. Delir III. Simptomatologia de transparență-influență și relaționarea pe diagrama intim-public. Fenomenologia pronumelor personale	189
13. Scurtă istorie a conceptului de persoană	205
14. Depersonalizare, plictis și vraja transpersonalizării	217
15. Trupul sufletului și metaforele lingvistice	239
Epilog	259
<i>Note</i>	261
<i>Bibliografie</i>	285

Frecvența crescută a manifestărilor creativ-culturale în familiile cu persoane cu tulburări bipolare a fost studiată metodic în ultimul timp în cadrul doctrinei spectrelor maladive. Această abordare stimulează inventarierea la persoanele ce au avut un episod maladiv – maniacal sau depresiv – și la rudele lor de gradul I nu doar a prezenței altor episoade similare, clinice sau subclinice, ci și a unui eventual temperament mai particular sau chiar a unor preferințe, hobbyuri, opțiuni și obiceiuri prevalente, inclusiv profesionale. Deși sistematica actuală nosologică nu comentează o tulburare de personalitate hipomaniacală, cercetările ultimului timp s-au orientat totuși spre un „temperament afectiv hipertim” pe care Akiskal îl circumscrie astfel:

Persoane cu nivel crescut de energie și nevoie redusă de somn, asertivi, predispuși spre contestare, ce prezintă constant (cel puțin cinci) din următoarele caracteristici: are o dispoziție veselă, e optimist sau exuberant/iritabil; încrezător, cu o bună părere despre sine, uneori grandiozitate; plin de planuri, uneori nechibzuit sau impulsiv; vorbește mult; sociabil, exuberant, hiperimplicat; neinhibat, caută stimularea, uneori promiscuu (Akiskal, Pinto, 2002).

Din descriere e evidentă simetria cu aspecte simptomatologice ale sindromului maniacal care însă acum sunt comentate ca trăsături temperamentale ale comportamentului cotidian. Temperamentul hipertim, la fel ca episoadele maniacale, este deci orientat spre activitate și sociabilitate crescute și însoțit de euforie jovială sau de iritabilitate. În multe cazuri însă, fațeta iritabil-agresivă poate fi minimă sau absentă, astfel încât există persoane care, temperamentale, sunt predominant sociabile, binedispuse, joviale, induc o atmosferă veselă, sunt glumețe, jucăușe, inventive etc., alături de altele morocănoase și iritabile.

Alături de dispoziția expansivă însoțită de creștere energetică și alături de activități orientate spre scop, și ceilalți itemi ai diagnosticului pe care îi pretind criteriile din DSM-5

pentru episodul maniacal sunt corelați direct cu activități comportamentale. Ceea ce este însă puțin deconcentrant în această selecție a itemilor din manualul american este faptul că *sunt trecute complet sub tăcere hipersociabilitatea gregară și comportamentul ludic, sărbătoreșc al maniacalului*, cu toate că nici un psihiatru clinician și nici un om al simțului comun nu pot ignora aceste aspecte ale maniei.

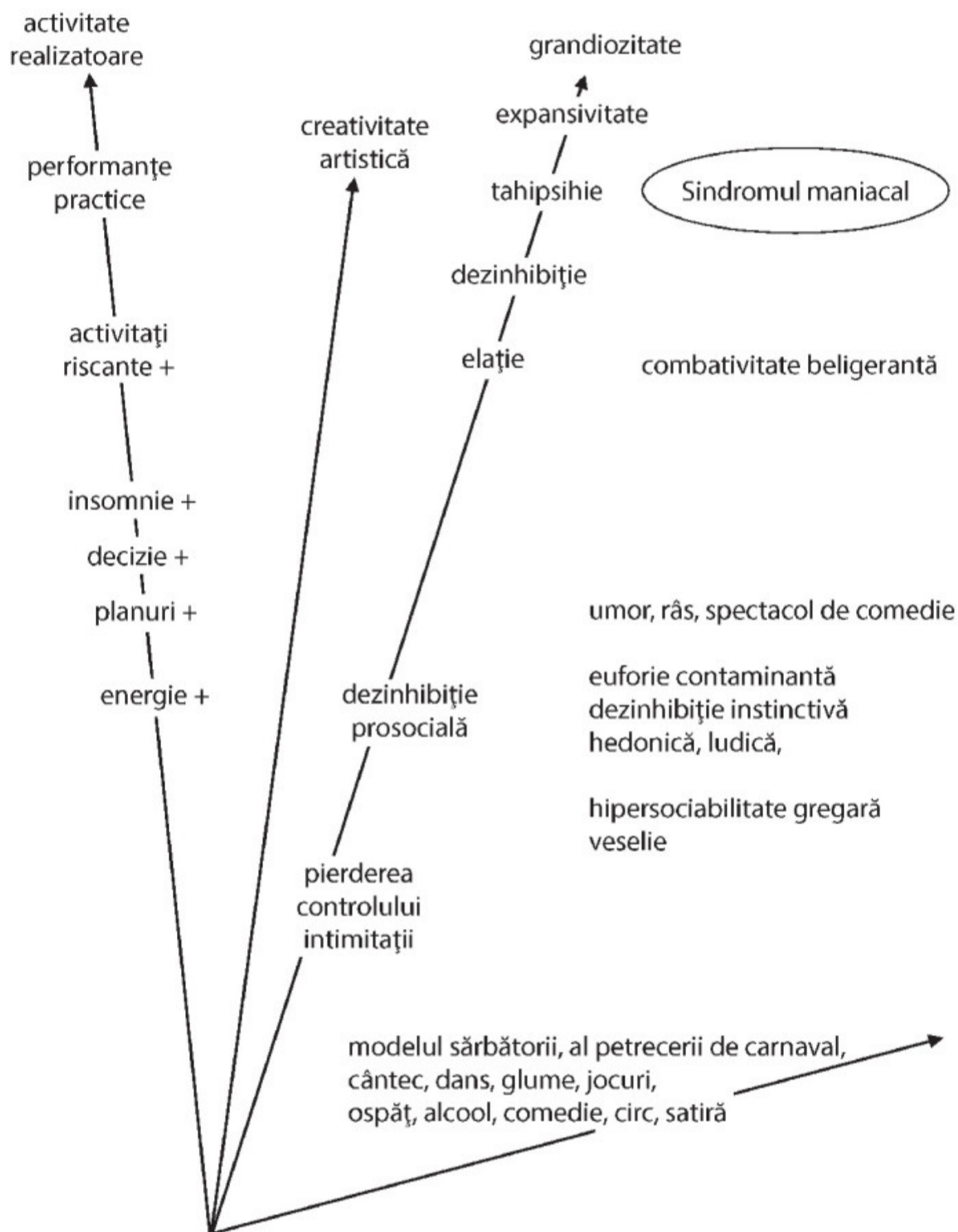
Putem începe astfel completarea semiologiei prezente în criteriile DSM-5 adăugând faptul că maniacalul are o disponibilitate crescută spre contactul cu alți oameni. El abordează cu degajare și spontaneitate pe oricine întâlnește și, ceea ce e esențial, le transmite buna sa dispoziție celorlalți. Ceilalți devin și ei mai veseli, iar deseori chiar râd cu poftă. Maniacalul face frecvent și glume sau observații surprinzătoare, atenția sa fiind mobilă și percepția pregnantă, iar interlocutorii sunt contaminați de această atmosferă. Clinic se face deseori comparația între glumele pe care le face maniacalul și cele făcute de bolnavi cu sindrom frontal – sau de câte un schizofren – la care nu râde decât cel ce le face. Aspectul contaminant al dispoziției maniacale se constată și în spitale, unde ei nu doar că se angajează în tot felul de activități – fac curățenie, ajută la distribuirea hranei –, ci îi și antrenează în mișcare și în acțiune pe depresivii din preajmă. Sociabilitatea maniacalului este, în plus, lipsită de reticență. Nu se sfiește să îi facă observații direct în față medicului venit în vizită, care îl privește, dar care, de obicei, nu se spun în public. Iar acesta nu se supără, ci se lasă antrenat în buna dispoziție a maniacalului, râzând împreună cu el.

E posibil ca DSM-5 să nu fi introdus niciun item privitor la sociabilitatea, euforia și gregaritatea contaminante ale maniacalului din motive de metodologie.

Totuși, aceste aspecte se conjugă cu o serie de alte manifestări maniacale care sugerează o atmosferă sărbătorească.

CASETA 13

MANIFESTĂRI ALE DEZINHIBIȚIEI EXPANSIVE EXTERNALIZATE DIN CARE POATE DERIVA SINDROMUL MANIACAL, INCLUZÂND HIPERSOCIABILITATEA GREGARĂ

Nu este rar ca maniactalul să cânte spontan, să danseze și să recite poezii sau să facă aceste lucruri la cea mai mică solicitare. Uneori compune poezii pe loc. Împreună cu hipersociabilitatea

contaminantă și lipsită de reticență, astfel de manifestări trimit spre o atmosferă de sărbătoare de tip carnavalesc, precum și spre meseria de bufon, trimiteri care nu sunt deloc lipsite de importanță dacă luăm în considerare cu seriozitate posibila originare în normalitate a maniei.

Euforia gregară a sărbătorilor și bufonul

În cursul sărbătorilor carnavalești – și de fapt la orice sărbătoare aflată în faza de petrecere dezlănțuită – oamenii sunt binedispuși, cuprinși de o sociabilitate gregară ce nu mai ține cont de ierarhiile sociale, angrenându-se în jocuri și spectacole cu muzică și dans. Petrecerile sărbătorești sunt însoțite de mâncare din belșug și deseori de consum de băuturi alcoolice, care potențează această dezinhibiție generalizată, psihomotorie și socială. Într-un fel, alcoolul poate chiar induce la multe persoane o stare de tip euforic maniacal, fiind o substanță ce a fost consumată tocmai pentru sprijinul dat comunității în desfășurarea sărbătorilor, într-o atmosferă de sociabilitate gregară. Un alt aspect aparte al sărbătorilor carnavalești este purtarea măștilor și răsturnarea ierarhiilor sociale, fapt care se corelează cu lipsa marcată a reticenței în abordarea celuilalt. În această direcție merită reținute observațiile și comentariile lui Mircea Eliade (1978, 1992), care corelează acest tip de sărbătoare cu ciclicitatea derulării temporale a universului mitico-sacral, care prevede reînnoirea periodică a timpului profan. În fiecare an, la un moment dat – când timpul anului vechi s-a consumat –, „ordinea” acestuia îmbătrânește și moare. Odată cu această „moarte a timpului”, lumea intră pentru un moment în haosul primordial pentru ca apoi să se nască „noul an” și lumea umană să reintre în ordine. Sărbătoarea carnavalescă – de tipul Saturnaliilor la romani, dar cu replici

în toate culturile structurate – se petrece în cursul acestei perioade intermediare. Acum, în „interregn”, nu mai e valabilă nicio normă, ordine, restricție și ierarhie socială. Regula constă în dezinhibiție generală, gregaritate, precum și prezența strămoșilor printre oameni, dediferențierea socială, în care sclavul devine pentru moment împărat și invers. Această sociabilitate gregară, care este lipsită de rușine și cultivă dezinhibițiile instinctive ce pot ajunge la orgii, ar fi, după Eliade, prototipul oricărei sărbători religioase sau laice, în care se manifestă după ce s-a încercat ritualul sobru și solemn de invocare și actualizare a „theofaniei”, așadar manifestarea zeului pentru comunitate. E un moment pregătit îndelung prin rugăciuni și invocări și care este întâmpinat acum cu bucurie tocmai pentru că el confirmă sprijinul pe care divinitatea îl va acorda în continuare comunității, ceea ce argumentează dezlănțuirea ulterioară a petrecerii sărbătorești.

Acest scenariu al sărbătorii anuale carnavalești, al „regenerării timpului” s-a păstrat un timp și în creștinism. Un rol important în această sărbătoare, dar și în altele, îl avea nebunul, adică bufonul, ce încarnează comportament hipomaniacal.

Modelul sărbătorii saturnaliilor s-a exprimat în Renaștere chiar în sânul Bisericii, cu denumirea expresă de „sărbătoare a nebunilor” sau a „inocenților” (Lever, 1983). Evenimentul continua, probabil, tradiția romană ce s-a păstrat vie în popor. Cunoaștem detalii despre acest tip de sărbătoare încă din secolul al XV-lea, dintr-o scrisoare circulară a Universității din Paris din 1444, scrisă pentru a o domoli sau pentru a o extirpa.

Sărbătoarea nebunilor avea loc de Crăciun, când, alături de slujba obișnuită, în biserică se oficia un ritual de parafrizare a acesteia, de obicei de către diaconi cu ajutorul copiilor din cor, și care era urmată de o procesiune carnavalescă. Se purtau măști, protagoniștii apăreau deghizați, îmbrăcați uneori în femei sau cu haine din recuzita teatrală. Nu lipseau cei deghizați în „nebuni” cu capișon și marotă. Se alegea apoi un

„episcop al nebunilor”, dintre oamenii simpli, care purta mitra și primea binecuvântarea poporului. Ținea o pseudoslujbă presărată cu glume și blesteme. Apoi cortegiul pleca prin oraș, cu pompă, veselie, cântece și comportament deseori indecent, manifestându-se prin dansuri, glume licențioase, consum de vin, toate sub patronajul episcopului nebunilor. Populația veselă însoțea cortegiul, iar bufoneriile, pantomimele și comportamentul burlesc caracterizau manifestarea.

Importanți oficiali laici și ai Bisericii asistau uneori ca spectatori. De exemplu, la Lille, în 1372, a participat și ducele de Bourgogne, care a inițiat manifestarea în capela sa. Sărbătoarea nebunilor se desfășura și în unele mănăstiri. A încetat în urma unei decizii eclesiastice din 19 ianuarie 1552.

Nebunul regelui

„Sărbătoarea nebunilor” face trimitere la nebunie și haos, dar controlate și periodic necesare. Aspectul interesant al perioadei Renașterii constă în instituționalizarea nebuniei prin atestarea profesiei de nebun, similară până la un punct cu ceea ce se mai numește „bufon”. Acest nebun avea un statut social precis, parțial corelat cu însăși derularea sărbătorilor în comunitate.

Timp de mai multe secole, mai ales în Franța, a existat obiceiul ca orașele să angajeze un „nebun al urbei”. Acesta avea o costumație specifică, iar principala sa obligație era să anime sărbătorile, mai ales cele locale. Rolul său era important. De exemplu, la Lille, cu ocazia sărbătorii Fête-Dieu, nebunul deschidea alaiul procesiunii făcând tumbe, grimase, aruncând vorbe de duh, iar nu la mare distanță veneau episcopul și un alai de preoți în rugăciune. Se spune că în 1480 un impostor a vrut să rivalizeze cu nebunul oficial. Deseori,